

УДК 130.2.003

ПОНЯТТЯ СИМВОЛУ: СИМВОЛИ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Ю. О. Куліш, методист Артемівського міського центру технічної творчості дітей та юнацтва

У статті розглянуто символ, як універсальний феномен української культури. На сьогоднішній день, ми користуємося величезною кількістю символів, про значення та походження яких навіть не здогадаємося. Завдяки нашим давнім предкам — слов'янам, ми маємо великий скарб, який є свящиною нашого народу.

Ключові слова: символ, знак, давні слов'яни, калина, писанка, крашанка.

Символ — універсальний феномен культури. Дефініції символу багато, що характерно для поняття, що вміщує значний зміст. Саме цим пояснюється той факт, чому символ став об'єктом вивчення наукою вже в давнину. Філософський енциклопедичний словник дає наступне визначення символу: «Символ — відмітний знак; образ, що втілює якусь ідею; видиме, рідше чутне утворення, якому певна група людей надає особливий сенс, не пов'язаний з сутністю цього утворення. Сенс символу, який не може і не повинен бути зрозумілим для людей, які не належать до цієї групи, тобто для тих, хто не посвячений у значення символів (кожен символ є за своїм характером таємним або принаймні умовним знаком), — цей сенс є, як правило, натяком на те, що знаходиться понад або за чуттєво сприйманої зовнішності утворення...» [5, с. 654].

Символ — будь-який знак, що викликає однакову соціальну реакцію. Значення символу довільно в тому сенсі, що воно не притаманне звуку, об'єкту, явищу як таким, а формується в процесі навчання і взаємної згоди людей, що використовують його в комунікації. Люди спілкуються один з одним символічно за допомогою слів, жестів і дій [3, с. 6]. У символах укладена інформація про намір, вони безпосередньо звернені до підсвідомості людини. Крім того, вони служать для передачі відомостей оточуючим. Англійський письменник М.Хол називає символи мовою всієї природи, бо «кожен закон і сила, діючі у всесвіті, виявляються і стають доступними обмеженому розуму людини через символи... З їх допомогою люди шукали способи повідомити один одному щось таке, що перевершує межі і можливості мови» [6, с. 43-44]. М. Хол вважає, що вчені стародавності вибрали символізм як набагато більш винахідливий і ідеальний метод збереження свого трансцендентального знання. В одній і тій же фігурі символ може бути і прихованим,

і явним, для мудрої людини предмет символу ясний, в той час як для непосвяченої він залишається незбагненим.

У символах історичні корені настільки глибокі, настільки приховані пізнішими нашаруваннями, настільки перетворені на абстрактні поняття, що дошукатися до їх витоків практично неможливо. Хоча символи — це реальна історична категорія, але вона дуже давня. Будучи вищою формою знання, він гранично абстрактний, концентровано умовний. Абстрактність символу — необхідна умова його існування, адже тільки через абстрагування від дійсності можна долучитися до потаємного знання. Символи висловлюють ідеї вищої абстракції, які практично неможливо коротко описати або сформулювати словами. Приміром, відомий швейцарський психіатр К. Г. Юнг створив психологічну парадигму символів, яка справила величезний вплив на різні науки. Він вважав, що несвідоме (психіку) не можна зрозуміти без символів. Як рослина дає свої квіти, так психіка створює свої символи. Символ має дуже складне значення, бо не підкоряється причині; він завжди передбачає багато значень, і ця багатозначність не може бути зведена до єдиної логічної системи. Символи завжди мають додаткові значення, які неясні або заховані від нас. Символ може являти собою психологічну ситуацію людини [7].

Великого значення надавали символам наші далекі предки — слов'яни. Для них символ представляв собою певну сукупність сакральних смислів, багатотисячолітніх праць стародавніх геніїв, що формували той чи інший знак. Символ застосовувався для впливів на світ, його перетворення. Багато символів були оберегами, які «відвертали» темні сили хаосу, які були здатні заподіяти шкоду; деякі здатні були стерти межу між світами, що дозволяють здійснити подорож у темний світ (Навь) або світлий (Правь), деякі були прямим зверненням до богів, до тих чи інших сил природи.

Велике значення слов'яни надавали одязі. Вона несла не тільки функціональне навантаження, але і деяку обрядовість. Одяг прикрашався зображеннями берегинь, символами сонця, землі і відображала багато ярусність світу.

З точки зору сучасних уявлень, деякі злами в лініях символів викликають специфічні сигнали в зоровому аналізаторі, тим самим психологічно впливаючи на мозок. Відповідно до думки інших дослідників, деякі символи, наприклад розбіжні промені або паралельні лінії, викликають неприємні відчуття, але чому це відбувається поки не ясно. Таємниця впливу символів на людину, безсумнівно, заснована на впливі їх різновидів на відповідні структури психіки (про що говорив Юнг).

В Україні до символів особливе ставлення, успадковане від далеких предків — стародавніх слов'ян. Українські народні символи своїм корінням сягають глибокої давнини і несуть в собі красу з глибини століть.

У українського народу дуже багато оберегів, які лікують, прикрашають, оберігають від зла. Основною рисою українського менталітету є духовний зв'язок із середовищем проживання. Для українців дуже близькі такі поняття, як мамина пісня, батьківський дім, дідусева казка, бабусина вишиванка, рушник, калина біля вікна, барвінок, верба. Хліб і сіль, рушник — ознаки гостинності, теж культові та обрядові знаки українського народу.

Народні символи України — це святині. В українській графіці використовуються образи з легенд, народної творчості. Українці відтворюють ці символи у вишивці на сорочках, рушниках, у розписах посуду, в кованих виробках, в різьбленні, в барельєфних прикрасах житла, у розписах печі в хатах, гончарних виробках, у гравюрі, а також, в окремому особливому виді української творчості — в писанках.

Рослинними символами України є калина, верба, дуб, тополя, вишня, хміль, барвінок, мак, лілія, троянда. Вони здавна уособлюють красу, духовну міць народу, свідчать про любов до рідної землі. [1, с. 181]. Українське прислів'я говорить: «Без верби и калини нема України». З давніх часів наш народ опоетизував кущ калини, оспівав у піснях, легендах. Калина уособлює й саму Україну. Як символ Батьківщини, вона «проросла» в гімн січових стрільців. Калина — дерево українського роду. Деякі дослідники пов'язують її назву із сонцем, жаром, паланням. За легендою, вона пов'язувалася з народженням Всесвіту, вогненної трійці: Сонця, Місяця і Зірки. Тому й отримала таку ім'я від старослов'янського назви Сонця — Коло. А оскільки ягоди калини червоного кольору, то вони надалі і стали символом крові та безсмертного роду. Саме тому на всіх весільних рушниках, дівочих і чоловічих сорочках зображено могутні грона калини.

Особливим символом є український рушник, який сам по собі має символічне значення дороги, долі, захисту. По всій Україні рушником накривали хліб на столі. Коли син вирушав у далеку дорогу, мати дарувала йому рушник. Хлібом — сілля на рушнику досі зустрічають гостей. В українській хаті рушники вивішують над іконами і над портретами родичів. Діапазон використання українських рушників був дуже широким, вони вкрай рідко використовувалися за прямим призначенням — як рушники. Різноманітність рушників становило етнічну особливість українського весілля. На всіх її етапах рушник виступав як один з головних етнічних атрибутів: у обряді сватання, заручення, благословенні молодих та ін. Орнаменти на рушниках являють собою головні символи древніх слов'ян: символіку сонячної стихії, води, вогню, природи, землі і родючості. Вся українська вишивка позначена знаками води і сонця. Головним символом на рушнику є символ матері, в основі якого 8-кінцева зірка. Обрамляє цей символ стилізована гірлянда з квітів, що символізує велич матері, її особливу роль у продовженні життя [4, с. 124].

Вишиванка, поряд з рушником, є для нас, українців, особливим і дуже важливим символом: здоров'я, краси, щастя, порядності, чесності, любові, святковості; є оберегом. Символіка вишивки залежала від того, кому призначався наряд: нареченому, чоловікові або хлопцю; дівчині або заміжній жінці. На них, також, застосовувалися традиційні символічні орнаменти: геометричні (найдавніші), рослинні, зооморфні (тварини). Іноді типи орнаментальних форм поєднувалися. Символіку форм конкретизувала символіка фарб. В орнаментах переважає чорний і червоний кольори з крапленням синього, зеленого, жовтого (золотого). Такий тип вишивки міг символізувати певну гармонійність у відносинах людини з природою і людських взаєминах, силу, міць, зростання і т.д. Народ ставився до вишиванці, як до святині. Вони передавалися з покоління в покоління, з роду в рід, зберігалися як реліквії. Символічний образ сорочки-вишиванки часто зустрічається в народних піснях про кохання, сімейне життя і т.д. [1, с. 11].

Важливе місце серед українських народних символів належить яйцю і його різновидам — крашанки і писанки. Крашанка — це варене яйце, забарвлене в якийсь один колір: червоний, жовтий, синій, зелений та ін. У той же час ця простота досить оманлива, оскільки крашанка, в першу чергу, — це символ. А символи мають здатність наповнюватися різними, часом суперечливими смислами. І крашанка в цьому відношенні не виняток. Символіка крашанки складається з символіки самого яйця, символіки кольору та символіки «вареного» [2, с. 248]. Писанка — символ Сонця, життя, його безсмертя, любові і краси, весняного відродження, добра, щастя, радості. Кожен орнаментальний мотив має певне сакральне значення. З них на писанці складається мальована молитва про злагоду і мир між людьми. У християнській культурі українська писанка стала символом воскресіння. У народі кажуть: «У світі існуватиме любов, доки люди писатимуть писанки» [2, с. 250]. У нашій свідомості крашанка і писанка давно закріпилися як символи християнського свята Пасха. Тим не менш, за простим кольором крашанки і нехитрим орнаментом писанки ховається безліч таємниць, які набагато давніше християнської традиції. Ці таємниці давно були загублені й забуті, але частина їх збереглася в обрядах і звичаях сучасної людини. Прості і нічого не значущі для нас дії, такі як обмін зі своїми рідними та друзями писанками у Великодній тиждень, розбивання крашанки об крашанку, є осколками древніх язичницьких ритуалів, які поряд з міфами і переказами складаються в цілісну картину з глибоким, колосальним глумом. Археологічні відкриття дають можливість представити всю грандіозність і значимість священнодіяства, в якому писанкам та крашанками відводилися головні ролі.

Як можна помітити, величезна безліч символів, які перейшли до нас від далеких предків — слов'ян, на сьогоднішній день щільно увійшли і закріпилися в нашому побуті, нашій культурі. Всі вони мають сакральне значення

для кожного українця. Ми їх пам'ятаємо, шануємо і використовуємо у своєму житті. Поряд з основними символами, які були перераховані вище, існував ще цілий ряд інших предметів, які були і є символами в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берегова О. Символи слов'ян / О. Берегова. – СПб.: «ДІЛЯ», 2008. – 432 с.
2. Кагаров Є.Г. До питання про класифікацію народних обрядів / Є. Г. Кагаров // Доповіді Академії Наук. Вип. 11. – М.: Видавництво. Акакадемії Наук ССРСр, 1988. – С. 247–254.
3. Похльобкін В.В. Словник міжнародної символіки і емблематики / В.В. Похлебкин. – М.: Междунар.отношения, 2001. – 560 с.
4. Роль науки, релігії та Суспільства у формуванні моральної особистості: матеріали XXXI Міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк: ППШ «Наука і освіта», 2012. – 284 с.
5. Філософський енциклопедичний словник. – М.: Сов. енциклопедії., 1981. – 896 с.
6. Хол Менлі П. енциклопедичне виклад масонської, герметичної, каббалістичної і розенкрейцеровської символічної філософії / П. Менлі Холл. – М.: КСП; Новосибірськ: Наука, 1997. – 792 с.
7. Юнг К.Г. Архетип і символ [електронний ресурс] / К. Г. Юнг. – Режим доступу: <http://www.litmir.net/br/?b=104497>;

ПОНЯТИЕ СИМВОЛА: СИМВОЛЫ В УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Кулиш Ю. А.

В статье рассмотрен символ, как универсальный феномен украинской культуры. На сегодняшний день, мы пользуемся огромным количеством символов, о значении и происхождении которых даже не догадываемся. Благодаря нашим давним предкам – славянам, мы имеем большой клад, который является святыней нашего народа.

Ключевые слова: символ, знак, древние славяне, калина, писанка, крашенка.

NOTION OF SYMBOL: THE SYMBOL IN THE UKRAINIAN CULTURE

Kulich Y.

The article considered a symbol the universal phenomenon of the Ukrainian culture. Today, we using a huge number of symbols, the meaning and the origin of which is not even guess. Thanks to our ancient ancestors – Slavs, we have a great treasure, which is the shrine of our people.

Keywords: symbol, sign, ancient Slavs, viburnum, pysanka, krashanka.